

УДК 159.95

А. Мельник, асист.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків

СТВОРЕННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розглянуто поняття розвитку складових когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів соціального інтелекту протягом шкільного віку, викладені погляди вчених та наведений власний підхід до визначення цих явищ. На основі результатів дослідження розроблено корекційну програму підвищення рівня розвитку складових соціального інтелекту дітей шкільного віку в залежності від особливостей розвитку цих складових у різних вікових періодах. Проведено перевірку ефективності запропонованої програми та доведено необхідність застосування комплексного підходу, який сприяє підвищенню показників рівня розвитку окремих здатностей, що входять до структури соціального інтелекту.

Ключові слова: соціальний інтелект, корекційна програма, когнітивний, емоційний та поведінковий компонент, молодший, середній та старший шкільний вік.

Соціальний інтелект є одним з найважливіших компонентів життєдіяльності людини, він надає можливість розуміти самого себе, забезпечує вірне трактування вчинків людей, їх вербальних і невербальних реакцій, виступає у якості важливої когнітивної складової в структурі комунікативних здатностей особистості [1]. Соціальний інтелект виступає провідним компонентом успішності включення людини в соціальне життя суспільства, дозволяє постійно вдосконалюватися, швидко адаптуватися до умов та вимог, які постійно змінюються, глибше розуміти партнера під час взаємодії та спілкування з ним, прогнозуючи його й свою поведінку. Соціальний інтелект створює сприятливі передумови для саморозкриття, самореалізації й самоактуалізації особистості [6].

Основні завдання вивчення соціального інтелекту з позицій вікового підходу полягають у тому, щоб визначити роль соціального інтелекту у вирішенні завдань розвитку в рамках кожного психологічного віку; виявити, в яких віково-специфічних феноменах проявляється соціальний інтелект у сфері значущих відносин дитини та яке місце соціального інтелекту в системі психологічних новоутворень в рамках психологічного віку; а також дослідити співвідношення когнітивних та афективних процесів, що складають основу соціального інтелекту [16].

Кожний віковий період характеризується інтенсивним розвитком не лише інтелектуальних здатностей особистості, а й міжособистісної взаємодії, уявлень про особистість та поведінку. Тим не менш у науковій літературі немає однозначної думки щодо впливу вікових особливостей на становлення та розвиток соціального інтелекту, особливо у період, в рамках якого соціальний інтелект отримує свій подальший та активний розвиток – шкільний вік [5]. На даний час не існує спеціально створеної програми, спрямованої на розвиток соціального інтелекту згідно з віковими особливостями учнів, а тому розробка програми, спрямованої на корекцію та підвищення рівня розвитку складових соціального інтелекту є першозавданням для багатьох вчених.

Найбільш яскраво вікові особливості соціального інтелекту проявляються через його функції в індивідуально-особистісному розвитку учня [11]. У зв'язку з цим цікавими є такі концепції соціального інтелекту, що пропонують досліджувати соціальний інтелект згідно з його структурними компонентами. Серед великої кількості розглянутих теорій соціального інтелекту найбільш обґрунтованими та вимірюваними, з нашої точки зору, є модель соціального інтелекту Г. П. Геранюшкіної [2] та концепція А. І. Савенкова [14]. На базі цих двох концепцій ми запропонували таку модель соціального інтелекту людини, яка складається з когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів [3]. На даний час не існує спеціально створеної колекційної програми, спрямованої на розвиток соціального інтелекту згідно з віковими особливостями учнів та враховуючи поділ соціального інтелекту на когнітивний, емоціональний та поведінко-

вий компоненти [10]. Враховуючи це, ми під час складання програми виходили з положення про те, що в основі соціального інтелекту знаходиться складна структура здатностей, кожна з яких має певні особливості прояву у різних вікових періодах – молодшому, середньому та старшому шкільному віці.

Отже, метою нашого дослідження є порівняння рівнів розвитку складових соціального інтелекту дітей молодшого, середнього та старшого шкільного віку до та після застосування корекційної програми щодо підвищення рівня розвитку соціального інтелекту.

У дослідженні приймали участь учні 2-х, 6-х та 10-х класів СЗОШ № 168 м. Харкова. Загальна кількість досліджуваних – 286 осіб віком 8-17 років, з них 157 дівчат та 129 хлопців.

Аналіз завдань щодо розвитку соціального інтелекту, які стоять перед психологом, дозволив зробити висновок про те, що для успішної діяльності та комунікації необхідні розвинуті компоненти соціального інтелекту і достатньо сформований та високий рівень соціального інтелекту [8, 13]. У зв'язку з цим, під час оформлення змісту матеріалу корекційної програми ми орієнтувалися на прояв вказаних здатностей у кожному віковому періоді – молодшому, середньому та старшому шкільному віці. Структура заняття побудована таким чином, що у своєму складі воно має хоча б одну вправу, спрямовану на розвиток здатності, що входить до когнітивного, емоційного або поведінкового компоненту. Програма включає три етапи: початковий, де головними завданнями є створення сприятливої атмосфери, розвиток інтересу, мотивації до заявленої теми; основний, де безпосередньо відбувається розвиток необхідних якостей за допомогою спеціально відібраних прийомів та методів; та заключний, на якому підводяться результати роботи у групі, діти діляться думками та відпрацьовують отримані вміння. Кожний день занять містить у собі вступну (роль та місце навички чи уміння, що піддається корекції та розвитку), основну (короткий список та опис технік, прийомів, вправ) та заключну (зворотній зв'язок, групове обговорення, домашнє завдання) частини. Перший варіант корекційної програми розрахований для роботи з молодшими школярами віком від 7 до 11 років, другий – з дітьми середнього та старшого шкільного віку віком від 11 до 17 років, та має групову форму занять. Оптимальна кількість учасників групи: 7-10 осіб (кількість обумовлена наявністю вправ, які проводяться лише у колективі). Заняття проводяться один раз на тиждень, реалізація завдань корекційної програми крізь проведення вправ може відбуватися практичними психологами середніх загальноосвітніх шкіл, а також інших навчальних закладів.

Для перевірки ефективності запропонованої програми та порівняння отриманих після застосування програми результатів з тими, що були виявлені на попередньому етапі, групи досліджуваних школярів були роз-

поділені на експериментальну та контрольну групи відповідно. До контрольних та експериментальних груп увійшли учні, в яких були виявлені низькі та середні рівні розвитку здатностей (окрім агресивності), що входять до складу соціального інтелекту. З учнями, які увійшли до експериментальної групи, проводилася корекційна програма щодо підвищення рівня розвитку соціального інтелекту, з контрольними групами такі заняття не проводилися.

Повторне експериментальне дослідження відбувалося за допомогою наступних методик: тест Дж. Гілфорда та М. Салівена "Діагностика соціального інтелекту" (дорослий варіант – в адаптації Є. С. Михайлової-Альшиної, дитячий варіант – в адаптації Я. І. Михайлової); методика оцінки емоційного інтелекту Н. Холла, а також дитячий варіант методики у адаптації Я. І. Михайлової; методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд (дорослий та дитячий варіанти); методика "Запам'ятовування професій та імен людей" О. В. Шешукової; проективна методика "Улюблене місто" О. В. Шешукової [3].

Для аналізу рівня статистичної достовірності розбіжностей між середніми значеннями показників, що визначають складові соціального інтелекту дітей різного шкільного віку з контрольних та експериментальних груп було використано Т-критерій Вілкоксона.

Отже, внаслідок статистичної перевірки ефективності корекційної програми для дітей молодшого шкільного віку нами зафіксовані достовірні відмінності в бік збільшення після проведення корекційної програми між середніми значеннями показники загального рівня розвитку соціального інтелекту. Виявлений у експериментальній та контрольній групах рівень розвитку соціального прогнозування, на відміну від рівня розвитку соціальної інтуїції, доволі високий (3,87-4,46 бали з можливих 5). Здатність до підкорення у дітей з контрольної групи виявлена на більш високому рівні, в той час як серед дітей з експериментальної групи діагностований більш низький рівень розвитку даної здатності. Також у дітей молодшого шкільного віку з контрольної групи визначений високий рівень здатності до підкорення, а з експериментальної групи – помірний.

Серед дітей середнього шкільного віку статистично доведений більш високий середній рівень розвитку здатності до соціальної інтуїції був діагностований у експериментальній групі, тим самим зумовивши наявність значущих розрізень і у дослідженні загального рівня розвитку соціального інтелекту. Повторне дослідження емоційності у дітей даної вікової категорії підтвердило наявність істотних розрізень між показниками, виявленими у контрольній та експериментальній групі майже за всіма шкалами, окрім здатності до емпатії, яка на первинному етапі була діагностована як розвинута на середньому рівні. На істотно вищому рівні достовірності були доведені розрізнення за таким показником розвитку здатності до соціальної адаптивності як прийняття себе (встановлений більш високий рівень у експериментальній групі) та показником розвитку здатності до соціальної взаємодії як агресивність (встановлений більш низький рівень у експериментальній групі).

Отримані показники вказують на більшу, порівняно з іншими віковими категоріями, здатність дітей старшого шкільного віку до корекції рівнів розвитку складових соціального інтелекту, а саме свідчать про сензитивність представників даного віку до активного розвитку у сфері соціальних відносин та спілкування. Рівень розвитку соціального прогнозування був підвищений з низького рівня до середнього у експериментальній групі дітей старшого шкільного віку, що, в свою чергу, відо-

бразилося на загальному рівні розвитку соціального інтелекту, де також істотні розрізнення були доведені статистично. За всіма показниками, які входять до складу такої здатності поведінкового компоненту соціального інтелекту як соціальна адаптованість, було доведено істотні розрізнення на досить високому рівні достовірності.

Отже, враховуючи отримані певні кількісні та якісні результати, можемо стверджувати, що корекційна програма є ефективною: розширює уявлення учня про себе, спрощує процес пізнання інших людей, покращує уміння входити в контакт з оточуючими та адекватно розпізнавати діагностичну інформацію у зовнішніх проявах партнера по спілкуванню, удосконалює уміння передбачувати наслідки поведінки та розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій у динаміці.

Список використаних джерел

1. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка та чинники розвитку / О. І. Власова. – К.: ІВЦ, 2005. – 307 с.
2. Геранюшкіна Г. П. Социальный интеллект студентов-менеджеров и его развитие в условиях формирующего эксперимента: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Г. П. Геранюшкіна. – Иркутск: ИрГУ, 2001. – 194 с.
3. Калина Н. Ф. Диагностика социального интеллекта личности / Н. Ф. Калина // Журнал практикующего психолога. – 1999. – № 5. – С. 159-178.
4. Кудинова И. Б. Социальный интеллект как предмет исследования / И. Б. Кудинова, С. И. Кудинов. – Тольятти: ТГУ, 2007. – 168 с.
5. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: от рождения до 17 лет: Учеб. пособие / И. Ю. Кулагина. – М.: Изд-во УРАО, 1997. – 176 с.
6. Куницына В. Н. Социальная компетентность и социальный интеллект: структура, функции, взаимоотношение / В. Н. Куницына // Теоретические и прикладные вопросы психологии. – СПб. – 1995. – Вып. 1. – Ч. 1. – С. 48-61.
7. Леонтьев А. Н. О формировании способностей / А. Н. Леонтьев // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. Работы совет. психологов периода 1946-1980 гг. / Под ред. И. И. Ильиной, В. Я. Ляудис. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 304 с.
8. Ляховец Л. Развитие социального интеллекта средствами тренинга сензитивности / Л. Ляховец // Социальная психология. – 2008. – № 2. – С. 150-159.
9. Марасанов Г. И. Социально-психологический тренинг / Г. И. Марасанов. – М.: Совершенство, 1998. – 208 с.
10. Мельник А. А. Социальный интеллект как многокомпонентная структура / А. А. Мельник // Материали міжнародної молодіжної науково-практичної конференції "Вектори психології-2010". – Х.: ООО "Ріф", 2010. – С. 66-68.
11. Михайлова Е. С. Социальный интеллект: концепции, модели, диагностика / Е. С. Михайлова. – СПб.: Изд-во СПбУ, 2007. – 266 с.
12. Петровская Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга / Л. А. Петровская. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 168 с.
13. Прутченков А. С. Социально-психологический тренинг межличностного общения / А. С. Прутченков. – М., 1991. – 48 с.
14. Савенков А. И. Концепция социального интеллекта / А. И. Савенков // Одаренный ребенок. – 2006. – № 1. – С. 6-18.
15. Социальный интеллект: Проблемы исследования и диагностики: учеб.-метод. пособие / Сост. А. П. Лобанов, О. Н. Подунова, О. Н. Кунгурцева / Под ред. А. П. Лобанова. – Мн.: БГПУ, 2003. – 46 с.
16. Чеснокова О. Б. Возрастной подход и исследование социального интеллекта у детей / О. Б. Чеснокова // Вопросы психологии. – 2005. – № 6. – С. 35-45.

9. Marasanov G. I. Socio-psychological training / G. I. Marasanov. – M.: Sovershenstvo, 1998. – 208 p.
10. Mel'nick A. Social intelligence as a multi-component structure / A. A. Miller // Proceedings of the International Youth Scientific Conference "Psychology Vectors-2010". – H.: ООО "Rif", 2010. – P. 66-68.
11. Mikhailova E. S. Social intelligence: concepts, models, diagnostics / E. S. Mikhailova. – St. Petersburg: Izdatel'stvo SPbGU, 2007. – 266 p.
12. Petrovskaya L. A. Theoretical and methodological problems of socio-psychological training / L. A. Petrovskaya. – Moscow: Moscow State University, 1982. – 168 p.

13. Prutchenkov A. Socio-psychological training of interpersonal communication / A. Prutchenkov. – M., 1991. – 48 p.
14. Savenkov A. I. Concept of social intelligence / A. I. Savenkov // Odarjonnji rebjenok. – 2006. – № 1. – P. 6-18.
15. Social Intelligence: Problems of research and diagnostics: Teaching-methodic manual / Comp. by A. P. Lobanov, O. Podunova, O. N. Kungurtseva / Ed. by A. P. Lobanov. – Mn.: BGPU, 2003. – 46 p.
16. Chesnokova O. B. Age approach and the study of social intelligence in children / O. B. Chesnokova // Voprosy Psychologii. – 2005. – № 6. – P. 35-45.

Надійшла до редколегії 05.04.14

А. Мельник, ассист.

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков

СОЗДАНИЕ КОРРЕКЦИОННОЙ ПРОГРАММЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Рассмотрено понятие развития составляющих когнитивного, эмоционального и поведенческого компонентов социального интеллекта на протяжении школьного возраста, изложены взгляды ученых и приведен собственный подход к определению этих явлений. На основании результатов исследования разработана коррекционная программа повышения уровня развития составляющих социального интеллекта детей школьного возраста в зависимости от особенностей развития этих составляющих в разных возрастных периодах. Проведена проверка эффективности предложенной программы и доказана необходимость применения комплексного подхода, который способствует повышению показателей уровня развития отдельных способностей, входящих в структуру социального интеллекта.

Ключевые слова: социальный интеллект, коррекционная программа, когнитивный, эмоциональный и поведенческий компонент, младший, средний и старший школьный возраст.

A. Melnik, assist. Lecturer

V. N. Karazin National University of Kharkiv, Kharkiv

CREATION INTERVENTION PROGRAMS OF SOCIAL INTELLIGENCE DEVELOPMENT FOR SCHOOL AGE CHILDREN

The concept of components of cognitive, emotional and behavioral components of social intelligence during the school age is considered. Scientists' views are described and own approach to the definition of these phenomena is given. Based on the results of the research, the correctional and development program for increasing the level of the development of components of the social intelligence of children of the school age, depending on the characteristics of the development of these components in different age periods is created. Verification of the effectiveness of the proposed program is performed and the necessity of a comprehensive approach, which facilitates the increase of the data of the development levels of some abilities, is proved.

Keywords: social intelligence, correctional and development program, cognitive, emotional and behavioral component, junior, middle and senior school age.

УДК 316.614

О. Михайлюк, студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТИ ШКІЛЬНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглядається специфіка процесу соціалізації особистості. Наведено основні підходи, що стосуються періодизації даного процесу. Представлені психологічні та соціальні фактори і умови, що впливають на ефективність соціалізації. Розглянуто основні особливості шкільної соціалізації дітей, що проживають у міській та сільській місцевості. Представлені результати дослідження, що присвячене порівнянню ефективності соціалізації населення у різних видах населених пунктів.

Ключові слова: соціалізація, особистість, суспільство, адаптація, школа.

Вступаючи у шкільний вік, дитина переходить на новий етап свого розвитку, етап набуття досвіду при взаємодії з однолітками, вчителями та зовсім новим оточуючим світом. Школа є одним з найголовніших осередків соціалізації особистості. Дану функцію вона виконувала з самого її створення як суспільного інституту.

На процес соціалізації впливає дуже велика кількість умов та чинників, і етап шкільної соціалізації не є у цьому плані винятком. У зв'язку з цим завжди актуальним був і залишається на сьогоднішній день аспект вивчення особливостей соціалізації дітей в умовах шкільного середовища.

Дана проблематика має досить широке представлення у науковій літературі, проте, зважаючи на швидкий розвиток суспільних процесів та технологій, у руслі даної теми відкриваються все нові і нові аспекти, вивчення яких являє собою науковий та практичний інтерес для спеціалістів у різних сферах психологічної науки та педагогіки.

У зв'язку з цим, метою даної статті, по-перше, є розгляд теоретичної літератури, що стосується шкільної соціалізації, її умов та факторів; по-друге, здійснення порівняльного аналізу рівня соціалізованості школярів, що проживають у різних регіонах України та виділення

основних факторів, які впливають на особливості процесу їх соціалізації.

Перше питання, що виникає при розгляді даної проблематики, стосується самого визначення соціалізації. У широкому розумінні соціалізацією можна назвати процес розвитку людини у взаємодії з оточуючим її світом.

У науці, що розглядають центральним аспектом своїх досліджень людину, термін "соціалізація" прийшов з політекономії, де в початковому значенні розумівся як "усуспільнення" землі або засобів виробництва.

Вперше використав даний термін стосовно людини американський соціолог Франклін Г. Гіддінгс. Він у 1887 р. у книзі "Теорія соціалізації" вжив термін у близькому до сучасного значенні – "розвиток соціальної природи або характеру людини", "підготовка людського матеріалу до соціального життя" [3, с. 3-4].

На сьогоднішній день суть соціалізації розглядають у більш розгорнутому визначенні, як двосторонній процес, що з одного боку включає у себе засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого боку, це процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного